DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.23
УДК: 342.95

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПУ НЕПРИПУСТИМОСТІ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Берназюк Я.О.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри публічного та приватного права
Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського
(м. Київ, Україна)
e-mail: bern1979@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2353-4836

Берназюк Я.О. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Статтю присвячено визначенню особливостей дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. З'ясовано поняття та сутність зловживання процесуальними правами, а також встановлено значення принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. Досліджено правове підґрунтя принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. На підставі аналізу практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини встановлено зміст принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. Обґрунтовано висновок про те, що зловживанню процесуальними правами протиставляється добросовісному використанню процесуальних прав учасниками справи.

Автором аргументовано, що зловживанням процесуальними правами можуть бути визнані дії або бездіяльність учасника справи, які характеризуються ознакою видимої юридичної правомірності, однак використовуються з метою, що є протилежною або не відповідає тій, яку має переслідувати реалізація відповідного процесуального права або виконання обов'язку.

На підставі аналізу Конституції України, міжнародних актів, законів України та судової практики доведено, що головною метою принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами є гарантування добросовісного використання учасниками справи своїх процесуальних прав. Автором розкрито зміст добросовісного використання учасниками справи своїх процесуальних прав, який включає використання відповідних прав з метою, для якої ці права надані, та у спосіб, визначений процесуальним законодавством, а також добросовісного виконання обов'язків, визначених законом або судом.

Проведене дослідження дало змогу констатувати, що запровадження принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами має важливе значення для підвищення ефективності здійснення адміністративними судами захисту прав та інтересів осіб, суспільних інтересів та інтересів держави.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, адміністративне судочинство, ефективний судовий захист, добросовісне використання процесуальних прав, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини.

Bernazyuk Yan. The concept and essence of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights in administrative judiciary.

The article is devoted to the definition of the peculiarities of observance in administrative proceedings of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights. The concept and essence of abuse of procedural rights in administrative proceedings are clarified, the meaning of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights is established. The legal basis of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights in administrative proceedings is investigated. Based on the analysis of the case law of the Supreme Court, the European Court of Human

Rights established the content of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights. The opinion that the abuse of procedural rights is opposed to the conscientious abuse of procedural rights by the parties is substantiated.

The author argues that the abuse of procedural rights may be recognized as actions or omissions of a party to the case, which are characterized by a sign of apparent legal legitimacy, but are used for the opposite or inconsistent with the pursuit of the relevant procedural right or obligation.

Based on the analysis of the Constitution of Ukraine, international acts, laws of Ukraine and case law, it is proved that the main purpose of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights is to guarantee the fair use of their procedural rights. The author discloses the content of the fair use of the parties' procedural rights, which includes the use of the relevant rights for the purpose for which these rights are granted, and in the manner prescribed by procedural law, as well as conscientious performance of duties specified by law or court.

The study made it possible to state that the introduction of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights is important for improving the effectiveness of administrative courts to protect the rights and interests of individuals, public interests and the interests of the state.

Key words: abuse of procedural rights, administrative proceedings, effective judicial protection, fair use of procedural rights, Supreme Court, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства, визначених п. 9 ч 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [1], є неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Цей принцип, головним чином, ґрунтується на положеннях ч. 1 ст. 68 Конституції України, згідно з якою кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [2]. Крім того, окремі аспекти принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами беруть основу в деяких інших нормах Конституції України, зокрема: права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ч. 1 ст. 55); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55); юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір (ч. 3 ст. 124).

Важливим для розкриття змісту та значення цього принципу є також аналіз положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3] (Конвенція), а саме: кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (ст. 6); кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження (ст. 13).

КАС України [1] містить низку норм, у яких вимоги щодо неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві знайшли своє безпосереднє закріплення. Так, у ч. 3 ст. 44 КАС України визначено, що учасники справи мають право, зокрема, подавати заяви та клопотання, оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках, а також користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами. При цьому наголошується, що учасники справи зобов'язані, зокрема: виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом (ч. 5 ст. 44).

Водночас згідно з ч. 1 ст. 45 КАС України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

Таким чином, неприпустимість зловживання процесуальними правами є засадничим принципом адміністративного судочинства, що ґрунтується на конституційних та конвенційних нормах та безпосередньо закріплений у КАС України. З огляду на таке, визначення поняття та сутності цього принципу, особливостей його дотримання в адміністративному судочинстві є актуальним напрямом дослідження сучасної правової науки.

Аналіз наукових публікацій. Окремі аспекти поняття та змісту принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами досліджували такі науковці як С. Базилевський, І. Желтобрюх, О. Кібенко, Д. Луспеник, І. Спасибо-Фатєєва та ін. Деякі питання, пов'язані з реалізацією вказаного принципу в адміністративному судочинстві, досліджувалися автором цієї статті [4; 5]. Проте у сучасній правовій науці залишається низка дискусійних питань щодо розуміння поняття та особливостей принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Метою статті є визначення поняття та сутності принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття поняття та особливостей принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами (англ. «abuse of process» або «abuse of procedural rights») в адміністративному судочинстві, передусім необхідно надати власне визначення поняття «зловживання процесуальними правами» та з'ясувати, які форми може набувати таке зловживання в адміністративному судочинстві.

Як справедливо зазначає з цього приводу Д. Луспеник, зловживання процесуальними правами (затягування процесу, вчинення «процесуальних диверсій») є досить суб'єктивним й оціночним поняттям. Визначаючи зловживання процесуальними правами стороною, суд виходить із внутрішнього переконання, тобто зі свого оціночного судження, яке має ґрунтуватися на доказах [6].

У зв'язку з цим, у судовій практиці зроблено спробу надати узагальнюючу характеристику зловживанню процесуальними правами, виокремити певні критерії, за наявності яких відповідна дія (бездіяльність) учасника справи може бути кваліфікована судом як зловживання процесуальними правами.

Зокрема, у постанові від 8 травня 2018 року у справі № 910/1873/17 Верховний Суд (ВС) визначив, що зловживання правом є ситуація, за якої особа надає своїм діям певну видимість юридичної правильності, використовуючи насправді свої права в цілях, які є протилежними тим, що переслідує позитивне право [7].

У постанові від 22 травня 2019 року у справі № 234/3341/15-ц ВС акцентував увагу на тому, що формулювання «зловживання правом» необхідно розуміти, як суперечність, оскільки якщо особа користується власним правом, то його дія дозволена, а якщо вона не дозволена, то саме тому відбувається вихід за межі свого права та визначається дія без права, «injuria»; сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій, які складають зміст відповідного суб'єктивного права, недобросовісно, в тому числі всупереч меті такого права [8].

Визначаючи зловживання процесуальними правами, ВС у постанові від 30 листопада 2020 року у справі № 806/1943/18 зазначив, що такий механізм зводиться до того, що особа, яка прагне до досягнення певних правових наслідків, здійснює процесуальні дії (бездіяльність) зовні «схожі» на юридичні факти, з якими закон пов`язує настання певних наслідків; незважаючи на те, що такі дії мають повністю штучний характер, тобто не підкріплюються фактами об`єктивної дійсності, певні правові наслідки, які вигідні особі, все ж таки можуть існувати [9].

Крім того, у низці постанов ВС вказав, що під зловживанням процесуальними правами розуміється форма умисної, несумлінної поведінки учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспівмірних із наслідками, до яких вони можуть призвести; використання наданих прав всупереч їх призначенню з метою обмеження можливості реалізації прав інших учасників провадження; перешкоджання діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ; необґрунтоване перевантаження роботи суду. Суд також виходить з того, що ознакою зловживання процесуальними правами є не просто конкретні дії, а дії, спрямовані на затягування розгляду справи, створення перешкод іншим учасникам процесу [4; 10; 11; 12].

У постанові від 3 червня 2020 року у справі № 318/89/18 ВС вказав на необхідність розмежування зловживання процесуальними правами та зловживання матеріальними правами. Вказані правові конструкції відрізняються як по суті, так і за правовими наслідки щодо їх застосування судом. При зловживанні процесуальними правами суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, позов, чи застосувати інші заходи процесуального примусу. Натомість правовим наслідком зловживання матеріальними правами може бути, зокрема, відмова у захисті відповідного права та інтересу, тобто відмова в позові [13; 14]. При цьому зловживання правом не повинно призводити до того, що особа втрачає усіляку можливість свого судового захисту. Суд лише повинен не дати особі досягти того, що вона прагне досягти зловживальницькою дією, зберігаючи розумний баланс інтересів учасників правовідносин [15].

Досліджуючи питання реалізації принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, І. Желтобрюх таке зловживання визначила як умисне користування процесуальним правом у спосіб, який суперечить завданню адміністративного судочинства; невід'ємною ознакою зловживання процесуальними правами, є вчинення його умисно, що має бути належним чином обґрунтованим під час вирішення питання про факт та відповідальність за зловживання процесуальними правами [16, с. 135].

Ще одним критерієм виявлення зловживання процесуальними правами О. Кібенко називає систематичність, за якої відслідковується певний алгоритм дій (як правило спрямований на затягування розгляду справи, створення перешкод для розгляду) [17].

У свою чергу Т. Васильченко зауважує, що ознаками процесуального зловживання є такі: 1) це умисні недобросовісні дії учасників процесу, які супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав; 2) такі дії завжди пов'язані з видимістю реалізації прав та поєднуються з обманом стосов-

но відомих обставин справи; 3) сторони мають на меті затягти розгляд справи, маніпулювати автоматичним розподілом та юрисдикційними питаннями [18].

Противагою зловживання процесуальними правами є принцип добросовісного користування такими правами, що визнається нормою (стандартом) судового процесу.

Загалом принцип добросовісності у судовому процесі, певним чином, ґрунтується на доктрині venire contra factum proprium (заборони суперечливої поведінки), що походить з римської максими – «nonconcedit venire contra factum proprium» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці), а також корелює з однією з аксіом цивільного судочинства: «Placuit inomnibus rebus praecipuum esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem», що означає: «У всіх юридичних справах правосуддя й справедливість мають перевагу перед строгим розумінням права» [8].

В основі доктрини venire contra factum proprium знаходиться принцип добросовісності. Добросовісність – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідних правовідносин [19].

Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них [20].

Як зазначив у постанові від 8 травня 2018 року у справі № 910/1873/17 ВС, принцип добросовісності – це загальноправовий принцип, який передбачає необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів при виконанні своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав. Добросовісність при реалізації прав і повноважень включає в себе неприпустимість зловживання правом, яка, виходячи із конституційних положень, означає, що здійснення прав та свобод одним суб'єктом не повинно порушувати права та свободи інших осіб [7].

Крім того, у постанові від 22 травня 2019 року у справі № 234/3341/15-ц ВС підкреслив, що добросовісність повинна розглядатися як відповідність реальної поведінки учасників таких відносин вимогам загально-соціальних уявлень про честь і совість, тобто, щоб бути добросовісним, дії та вчинки учасників правовідносин мають здійснюватися таким чином, щоб вони викликали схвальну оцінку з боку суспільної моралі, зокрема в аспекті відповідності поведінки тим цілям, які переслідуються [8].

З цього приводу у рішенні у справі «Zubac v. Croatia» (заява № 40160/12, п. 93) [21] Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зазначив, що процесуальні права зазвичай нерозривно пов'язані з процесуальними обов'язками; від учасників судового процесу також вимагається старанно дотримуватися процесуальних правил у справі (див. рішення у справах «Bąkowska v. Poland», заява № 33539/02, п. 54 [22]; «Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain», заява № 11681/85, п. 35 [23]).

Хоча принцип добросовісності не закріплений у ч. 3 ст. 2 КАС України («основні засади адміністративного судочинства»), проте він безпосередньо пов'язаний з принципом неприпустимості зловживання процесуальними правами, який означає, що сторони та інші учасники справи повинні користуватися своїми процесуальними правами добросовісно (як людина з доброю совістю або відповідно до найвищих стандартів суспільної моралі).

В цьому аспекті обґрунтованою є думка О. Кібенко про те, що суди все більше уваги приділяють доброчесності поведінки учасників правовідносин, тобто судді не лише формально застосовують норми закону, але й враховують, що, вступаючи в будь-які правовідносини, їх учасники мають поводитися чесно та добросовісно [24].

Необхідно також згадати, що у Рішенні від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 Конституційний Суд України встановив, що положення ч. 2 ст. 55 Конституції України необхідно розуміти так, що конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному; реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом [25].

Таким чином, конституційне право особи на звернення до суду кореспондується з її обов'язком дотримуватися встановлених процесуальним законом механізмів (процедур). У зв'язку з цим, зокрема позови, в яких заявник обрав неправовий (штучний) спосіб захисту, не підлягають розгляду у судах [5].

В аспекті даного дослідження важливо також згадати ст. 35 Конвенції, яка визначає умови прийнятності ЄСПЛ індивідуальної заяви. Зокрема, поняття «зловживання» згідно з п. 3 ст. 35 Конвенції слід розуміти у звичайному значенні, яке визнається загальною теорією права – тобто як шкідливе здійснення особою права для інших цілей, ніж ті, для яких його призначено; вважається зловживанням таке поводження заявника, яке явно суперечить цілям права на індивідуальне звернення, встановленого Конвенцією, і перешкоджає

належній роботі Суду або належному перебігу провадження (див. рішення у справі «Miroļubovs and others v. Latvia», заява № 798/05, п. п. 62 і 65) [26].

З формулювання п. 3 ст. 35 Конвенції можна зробити висновок, що заява, яка вважається зловживанням правом, повинна оголошуватися неприйнятною, а не просто вилучатися зі списку заяв. Суд наголосив, що відхилення заяви на підставі зловживання правом на подання заяви є надзвичайним заходом (п. 62). Справи, в яких Суд визначив зловживання правом на оскарження, можна розподілити на 5 типових категорій: інформація, що заводить в оману; вживання образливих формулювань; порушення вимоги про конфіденційність під час процедури дружнього врегулювання; заява явно сутяжницька або позбавлена реальної мети; а також інші випадки, вичерпний список яких скласти неможливо [27, с. 33].

Наприклад, ухвалами ЄСПЛ у справах «ТОВ "Преобразователь-сервіс" та інші проти України» (заява № 510/07) [28], «Бурлаков проти України» (заява № 16142/08) [29] скарги заявників за п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції визнано неприйнятними у зв'язку з наступним: невичерпання засобів юридичного захисну, явна необґрунтованість, несумісність з ratione materiae/ratione personae, сплив шестимісячного строку для подання заяви, заяви за своєю суттю є ідентичними до заяв, що вже були розглянуті Судом, зловживання правом на подання заяви, заявник не зазнав суттєвої шкоди.

Висновки. Проведене у цій статті дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами є засадничим принципом адміністративного судочинства, що ґрунтується на конституційних та конвенційних нормах, положеннях міжнародних актів та безпосередньо закріплений у КАС України; запровадження цього принципу має важливе значення для підвищення ефективності здійснення адміністративними судами захисту прав та інтересів осіб, суспільних інтересів та інтересів держави, оскільки сприяє створенню умов для можливості належної реалізації всіма учасниками справи своїх процесуальних прав, дотриманню судами розумних строків розгляду справи та прийняття рішення без необґрунтованих зволікань та затримок, а також підвищення довіри до судової гілки влади.

2. Особливостями принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами є: а) конкурує з принципом доступу до правосуддя (ст. ст. 55 та 124 Конституції України, ст. 6 Конвенції та ін.), оскільки вжиття судом заходів попередження або протидії зловживанню процесуальними правами може призвести до залишення поданого позову, апеляційної або касаційної скарги, заяви або клопотання без розгляду, тобто фактично до обмеження права на доступ до правосуддя; б) спонукає до агресивних дій сторони (скарги до Вищої ради правосуддя, критичні публікації у засобах масової інформації тощо); в) за умови низької довіри до судової гілки влади не завжди є ефективним механізмом.

3. Головною метою принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами є гарантування добросовісного використання учасниками справи своїх процесуальних прав, тобто з метою, для якої ці права надані, та у спосіб, визначений процесуальним законодавством, а також добросовісного виконання обов'язків, визначених законом або судом. Противагою добросовісності є зловживання процесуальними правами, яке має різні форми прояву та у кожному конкретному випадку потребує надання оцінки судом.

4. Зловживанням процесуальними правами можуть бути визнані дії або бездіяльність учасника справи, які характеризуються ознакою видимої юридичної правомірності, однак використовуються з метою, що є протилежною або не відповідає тій, яку має переслідувати реалізація відповідного процесуального права або виконання обов'язку, визначеного законом або судом; сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій (бездіяльності), які складають зміст наданого процесуальним законодавством права (покладеного обов'язку), недобросовісно, в тому числі всупереч меті такого права або умисне використання процесуального права у спосіб, який суперечить завданню адміністративного судочинства, з метою обмеження можливості реалізації прав інших учасників провадження, перешкоджання діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справи, необґрунтованого перевантаження роботи суду або підриву довіри до судової гілки влади.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Берназюк Я.О. Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. Всеукраїнський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” 23 квітня 2021 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/.

5. Берназюк Я.О. Про позови, які не підлягають судовому розгляду. Судово-юридична газета. 2019. URL : https://sud.ua/ru/news/blog/140426-pro-pozovi-yaki-ne-pidlyagayut-sudovomu-rozglyadu.

6. Петраш К. Процесуальні диверсії. Закон і бізнес. 2021. № 12 (1518). URL : https://zib.com.ua/ua/print/147077-nischo_tak_ne_vplivae_na_dotrimannya_storonami_svoih_obovyaz.html.

7. Постанова Верховного Суду від 8 травня 2018 року у справі № 910/1873/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/74221169.

8. Постанова Верховний Суд від 22 травня 2019 року у справі № 234/3341/15-ц. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/82419646.

9. Постанова Верховного Суду від 30 листопада 2020 року у справі № 806/1943/18. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/93170947.

10. Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2020 року у справі № 314/1526/19(2-адр/214/1/2020). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/90985532.

11. Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2020 року у справі № 320/7/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/92385069.

12. Постанова Верховного Суду від 2 листопада 2020 року у справі № 804/6173/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566173.

13.Постанова Верховного Суду від 3 червня 2020 року у справі № 318/89/18. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675396.

14.Крат В. Судова практика з питань оспорювання правочинів і застосування судом норми статті 13 Цивільного кодексу України про зловживання правом. Всеукраїнський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” 23 квітня 2021 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/.

15. Кальова А. Зловживання процесуальними та матеріальними правами: Верховний Суд пояснив різницю. Судово-юридична газета. 2021. URL : https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/209739-zlovzhivannya-protsesualnimi-ta-materialnimi-pravami-verkhovniy-sud-poyasniv-riznitsyu-21e32d.

16. Желтобрюх І.Л. Недопущення зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: шляхи вдосконалення теорії та правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 133-137.

17. Кібенко О. Зловживання процесуальними правами в господарському процесі. Всеукраїнський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” 23 квітня 2021 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/.

18. Кауфман А. Процесуальні диверсанти. Закон і бізнес. 2021. № 23 (1529). URL : https://zib.com.ua/ua/print/147953-u_gpk_nemae_dievih_sposobiv_pereshkodzhati_procesualnim_zlov.html.

19. Постанова Верховного Суду від 28 липня 2021 року у справі № 380/744/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/98614663.

20. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol. I–VI. Munich, 2009.

21. Case of Zubac v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 05.05.2018 № 40160/12. URL:https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Zubac%20v.%20Croatia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-195772%22]}.

22. Case of Bąkowska v. Poland: decision of the European Court of Human Rights, 12.01.2010, № 33539/02. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22B%C4%85kowska%20v.%20Poland%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-96577%22]}.

23. Case of Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain: decision of the European Court of Human Rights, 07.07.1989, № 11681/85. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57618%22]}.

24. Судді Верховного Суду розповіли про зловживання матеріальними і процесуальними правами. 2021. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1070738/.

25. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року №19-рп/2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text.

26. Case of Miroļubovs and others v. Latvia: decision of the European Court of Human Rights, 15.12.2009, № 798/05. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-93983%22]}.

27. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2011. URL : https://gro-za.org/forum/index.php?action=dlattach;topic=5638.0;attach=6905.

28. Case of Preobrazovatel-Servis v. Ukraine and 331 other applications: decision of the European Court of Human Rights, 07.07.2018, № 510/07. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-184515%22]}.

29. Case of Burlakov v. Ukraine: decision of the European Court of Human Rights, 24.05.2018, № 16142/08. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-184156%22]}.